

An Account of the Barriers to the Development of Non-Governmental Organizations within the Political and Economic Structure of Iran^{1*}

Zahra Abedini¹

Mohammad Bagher Heshmatzadeh²

Alireza Rezaei³

1. PhD Candidate, Department of Political Sociology, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran
Email: z.abedi56@yahoo.com
2. Professor, Department of Political Science, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran (Corresponding Author)
Email: Bagher_heshmatzade@yahoo.com
3. Associate Professor, Department of International Relations, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran
Email: IR.Alirezarezaei@gmail.com

Abstract

In modern societies, non-governmental organizations (NGOs) are recognized as key actors in political, social, and economic activities. These organizations not only enhance public awareness and civic participation but are also considered instrumental in driving social and political reforms. However, the relationship between NGOs and the political and economic structures in countries like Iran faces numerous challenges and barriers, deeply affecting the development process and social

1. This article is derived from Diplomacy of Energy During Sanctions Against the Islamic Republic of Iran (2023–2033), PhD diss. in International Relations, supervised by Dr. Fakhroddin Soltani.

* Abedini, Z.; Heshmatzadeh, M. B; Rezaei, A. (2024). An Account of the Barriers to the Development of Non-Governmental Organizations within the Political and Economic Structure of Iran. *Journal of Political Science*, 27(107), pp. 194-236. <https://doi.org/10.22081/psq.2025.69636.2900>

□ **Publisher:** Baqr al-Olum University, Qom Iran.

* **Type of article:** Research Article

□ **Received:** 2024/08/05 • **Revised:** 2024/08/27 • **Accepted:** 2024/09/08 • **Published online:** 2024/09/23

© The Authors

transformations. The central question of this article is: What challenges and barriers have NGOs encountered in their development within Iran's political and economic structure between 2001 and 2021? The findings indicate five major categories of obstacles: legal and governmental challenges, financial and economic barriers, communication and information dissemination issues, cultural and social impediments, and political, structural, and managerial problems. Adopting an interpretive paradigm and an inductive logic within a qualitative research approach, this study employs a content analysis design to identify the obstacles, influencing factors, and strategies for the development of NGOs within Iran's political and economic framework. Based on the discursive relations of NGOs with the political and economic structures, the article ultimately proposes legislative reforms, infrastructural transformations, financial and moral support measures, and cultural initiatives to enhance the development of NGOs in Iran.

Keywords

Non-governmental organizations (NGOs), Iran's political and economic structure, challenges for the development of NGOs.

تبیین موانع توسعه سازمان‌های مردم‌نهاد در

ساختار سیاسی و اقتصادی ایران^۱

زهرا عابدینی^۱ محمدباقر حشمت‌زاده^۲ علیرضا رضایی^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه جامعه‌شناسی سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

z.abedi56@yahoo.com

۲. استاد، گروه علوم سیاسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

Bagher_heshmatzade@yahoo.com

۳. دانشیار، گروه روابط بین‌الملل، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران.

R.Alirezarezaei@gmail.com

چکیده

در جامعه‌های مدرن، سازمان‌های مردم‌نهاد به عنوان عوامل کلیدی در فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی شناخته می‌شوند. این سازمان‌ها نه تنها در افزایش آگاهی و مشارکت شهروندی نقش دارند؛ بلکه چونان بخشی از اصلاحات اجتماعی و سیاسی نیز شناخته می‌شوند. اما ارتباطات این سازمان‌ها با ساختارهای سیاسی و اقتصادی در کشورهایی مانند ایران، با چالش‌ها و موانع متعددی مواجه است که تأثیر عمیقی بر فرایند توسعه و تحولات اجتماعی دارند. پرسش اصلی این مقاله آن است که توسعه سازمان‌های مردم‌نهاد وفق مناسبات گفتگومانی موجود در ساختار سیاسی و اقتصادی در ایران در بین سال‌های ۱۳۸۰-۱۴۰۰ شمسی با چه چالش‌ها و موانعی روبرو است؟ یافته‌ها بیانگر آن است که پنج مانع و چالش اساسی شامل چالش‌ها و موانع قانونی و دولتی، مالی و اقتصادی، ارتباطی و اطلاع‌رسانی، فرهنگی و اجتماعی،

* **استناد به این مقاله:** عابدینی، زهرا؛ حشمت‌زاده، محمدباقر و رضایی، علیرضا. (۱۴۰۳). تبیین موانع توسعه

سازمان‌های مردم‌نهاد در ساختار سیاسی و اقتصادی ایران. علوم سیاسی، ۲۷(۱۰۷)، صص ۱۹۴-۲۳۶.

<https://doi.org/10.22081/psq.2025.69636.2900>

□ نوع مقاله: پژوهشی؛ ناشر: دانشگاه باقرالعلوم (ع) قم، ایران؛ © نویسندگان

□ تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۱۵؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۳/۰۶/۰۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۱۸؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۳/۰۷/۰۲

سیاسی، ساختاری و مدیریتی از جمله چالش‌ها و موانع اساسی توسعه سازمان‌های مردم‌نهاد در ساختار سیاسی و اقتصادی ایران است. در این مقاله با پیروی از پارادایم تفسیری و با منطق استقرایی با رویکرد کیفی و با به کارگیری طرح تحقیق تحلیل محتوای موانع و چالش‌ها، عوامل مؤثر و راهکارهای توسعه سازمان‌های مردم‌نهاد در ساختار سیاسی و اقتصادی ایران شناسایی می‌شود و در نهایت با توجه به نتایج حاصل از مناسبات گفتمانی سازمان‌های مردم‌نهاد در ساختار سیاسی و اقتصادی ایران، پیشنهادهایی به لحاظ تقنینی، تحولات زیرساختی، حمایت‌های مادی و معنوی و فرهنگی ارائه می‌گردد.

کلیدواژه‌ها

سازمان‌های مردم‌نهاد، ساختار سیاسی و اقتصادی ایران، چالش‌های توسعه سازمان‌های مردم‌نهاد.

مقدمه

در سده‌های اخیر، سازمان‌های مردم‌نهاد بسیاری با هدف رفع درد و رنج مردم در سطح جهان کار خود را آغاز کرده‌اند. این سازمان‌ها بر یک یا چند موضوع مانند رفع فقر، توسعه روستایی، برابری جنسی، باسوادی، خدمات سلامت، توسعه اجتماعی، حقوق بشر، حفظ محیط زیست و... متمرکز شده‌اند. وضعیت جهان و بروز مسائل مختلف برآمده از جهانی‌شدن و سیاست‌های توسعه‌ای خاص، درحاشیه‌ماندن برخی گروه‌ها و هویت‌ها، مشکلات زیست‌محیطی و بهداشتی، همراه با کاهش نقش دولت‌ها و ناتوانی آنها در حل مسائل یا بی‌توجهی به این‌گونه موارد، فعالان جامعه مدنی و تشکلهای داوطلب را در مقام نیروهایی تأثیرگذار به صحنه آورده و پیگیر مطالبات اجتماعی کرده است. چنین سازمان‌هایی در پاسخگویی به بسیاری از مشکلات دنیای مدرن و پیگیری خواسته‌ها و مطالبات اقشار مختلف، کمک به توسعه پایدار و ایجاد زمینه‌ای برای مشارکت در توسعه، توانایی زیادی دارند و درواقع رکن سوم جامعه را تشکیل می‌دهند (شجاعی و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۲۷۰). نگاه به سازمان‌های مردم‌نهاد متفاوت است؛ برخی سازمان‌های مردم‌نهاد را به مفاهیم بشردوستانه و خیریه ربط می‌دهند؛ درحالی که دیگران آنها را در چارچوب‌های سیاسی تر به عنوان «سازمان‌های جامعه مدنی» می‌بینند (Lewis, 2014, p. 7).

سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن) به سازمان‌هایی داوطلبانه، غیردولتی، غیرانتفاعی، عام‌المنفعه و خیرخواهانه اطلاق می‌شود که بر اساس اساسنامه مشخص در حوزه‌های خاص به فعالیت مشغول‌اند. ویژگی مهم آنها غیرسیاسی بودنشان است. سمن‌ها تحت عنوان شخصیت حقوقی سازمان خود، حق انجام دادن فعالیت سیاسی ندارند. خیرخواهانه بودن آنها به این معناست که هدف از تشکیل این سازمان‌ها کسب درآمد اقتصادی نیست و اگر درآمدی به دست آورند، باید در راستای اهداف خیرخواهانه عمومی یا حل مشکلی از اجتماع که در اساسنامه قید شده است، هزینه کنند (Gomez & Helmsing, 2020, p. 8). امروزه سازمان‌های غیردولتی جایگاه بسیار رفیعی در تحولات جهانی و مناسبات مختلف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی به دست آورده‌اند. از این سازمان‌ها در دنیای کنونی به عنوان شاخصه‌های جامعه مدنی یاد می‌شود؛ زیرا در

جامعه مدنی امکان مشارکت و عضویت افراد در بیشتر مجموعه‌های خارج از دولت که مستقل عمل می‌کنند وجود دارد. قلمرو فعالیت‌های این سازمان‌ها می‌تواند موضوعات اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، آموزشی یا امور خیریه باشد (منصوری محمدآبادی، ۱۳۹۸، ص. ۱). از منظر اقتصاد نئوکلاسیک، استدلال اصلی این است که مناسبات اقتصادی تحت تأثیر عوامل اقتصادی است و متأثر از همین عوامل عمل می‌کند. تا دهه ۱۹۶۰م. این ایده تفوق داشت؛ ولی پس از دهه ۱۹۷۰م. این ایده با چالش‌هایی روبرو شد و در نهایت نگرش‌هایی سر برآورد که استدلال می‌کرد موضوعات اقتصادی به همان اندازه که از عوامل اقتصادی تأثیر می‌پذیرد، تحت تأثیر عوامل سیاسی نیز عمل می‌کند (حاتمی و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۸۲).

سازمان‌های مردم‌نهاد با آنکه از سال‌ها قبل در کشور ما فعالیت دارند؛ اما متأسفانه از سوی دولت و نهادهای دولتی چندان جدی تلقی نشده‌اند و نقش آفرینی تأثیرگذاری در این بخش نداشته‌اند. از این سازمان‌ها با عناوین جایگزین دیگر از جمله انجمن، جمعیت، گروه، خانه و ... نیز نام برده می‌شود و شاید بتوان گفت شکل جدید آنها هم‌زمان با تصویب آیین‌نامه تأسیس و فعالیت سازمان‌های غیردولتی در سال ۱۳۸۴ و به استناد اصل ۱۳۸ قانون اساسی در کشور اجرایی شد. در سال‌های اخیر توجه به سازمان‌های مردم‌نهاد اهمیت زیادی یافته است. امروزه در هیچ جامعه‌ای درباره ضرورت زمینه‌سازی برای پایدارسازی توسعه تردید نمی‌شود. یکی از سازوکارهای اصلی در فرایند توسعه پایدار تقویت سازمان‌های مردم‌نهاد است و تقویت سازمان‌های مردم‌نهاد بدون توجه به ساختار اقتصادی و سیاسی آن کشور معنا نمی‌یابد. محدوده اختیارات و وظایف دولت در ارتباط با سازمان‌های مردم‌نهاد به ساختار سیاسی و اقتصادی آن بستگی دارد و به دلیل اهمیت این سازمان در جوامع و نقش تأثیرگذار ساختار سیاسی و اقتصادی کشور در فعالیت این سازمان‌ها، مناسبات گفتمانی سازمان‌های مردم‌نهاد با ساختار سیاسی و اقتصادی در ایران مهم تلقی می‌شود. پرسش اصلی این مقاله آن است که توسعه سازمان‌های مردم‌نهاد وفق مناسبات گفتمانی موجود در ساختار سیاسی و اقتصادی در ایران در بین سال‌های ۱۳۸۰-۱۴۰۰ شمسی با چه

چالش‌ها و موانعی روبروست؟ یافته‌ها بیانگر آن است که پنج مانع و چالش اساسی شامل چالش‌ها و موانع قانونی و دولتی، مالی و اقتصادی، ارتباطی و اطلاع‌رسانی، فرهنگی و اجتماعی، سیاسی، ساختاری و مدیریتی از جمله چالش‌ها و موانع اساسی توسعه سازمان‌های مردم‌نهاد در ساختار سیاسی و اقتصادی ایران هستند. در این مقاله با پیروی از پارادایم تفسیری و با منطق استقرایی با رویکرد کیفی و با به‌کارگیری طرح تحقیق تحلیل محتوا موانع و چالش‌ها، عوامل مؤثر و راهکارهای توسعه سازمان‌های مردم‌نهاد در ساختار سیاسی و اقتصادی ایران شناسایی می‌شود.

در این راستا ضمن بررسی پیشینه پژوهش به بررسی کامل روش تحقیق و تجزیه و تحلیل موضوع مقاله می‌پردازیم. سپس ضمن طبقه‌بندی سازمان‌های مردم‌نهاد جهت شناخت هرچه بهتر این مهم، یافته‌های پژوهش با ارائه راهکارهای لازم بیان می‌شود.

۱. پیشینه پژوهش

قنبری و همکاران (۱۴۰۰) به بررسی «تبیین الگوی بومی تصمیم‌گیری اخلاقی در سازمان‌های مردم‌نهاد» پرداخته‌اند. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی، از نظر داده‌ها آمیخته اکتشافی است و در بخش کیفی آن از روش داده‌بنیاد خودظهور استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش، مدیران و خبرهای منابع انسانی هستند که به روش نمونه‌گیری هدفمند ۲۰ نفر به عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. ابزار مورد استفاده، فرم مصاحبه نیمه‌ساختاریافته بوده و در نهایت داده‌ها با کدگذاری باز، محوری و انتخابی تجزیه و تحلیل شده‌اند. در بخش کمی نیز روش پیمایشی مقطعی بوده است. جامعه تحقیق تمامی کارکنان در سمن‌های شهر همدان بوده‌اند که ۳۰۶ نفر با استفاده از روش سرشماری انتخاب شده‌اند. داده‌ها از طریق پرسش‌نامه ساختاریافته حاصل از بخش کیفی جمع‌آوری گردیده و برای تحلیل داده‌ها از روش‌های نمودارهای توصیفی و تحلیل عاملی بهره گرفته شده است. تصمیم‌گیری افقی سازمان‌های مردم‌نهاد در شرایط علی، از عوامل بین فردی، در شرایط زمینه، عوامل سازمانی، در شرایط مداخله‌گر، عوامل فراسازمانی و مذهبی بر کنش‌های افراد تأثیر می‌پذیرد. نتایج حاصل از تحلیل

عاملی، گویای برآزش خوب مدل و تأیید طراحی روابط است. یافته‌ها نشان داد ابعاد شناسایی‌شده برای الگوی تصمیم‌گیری ابعادی چون مذهبی، فردی-شخصیتی، بین‌فردی، سازمانی و فراسازمانی می‌باشند. در بخش کمی نیز شاخص‌های AGFA، GFI، RMSEA بیان می‌کنند که ابعاد شناسایی‌شده یک مفهوم تحت عنوان تصمیم‌گیری را حمایت می‌کنند.

ویسی و عظیمی (۱۳۹۹) به بررسی «مطالعه جامعه‌شناسانه تحقق فضای همکاری در سازمان‌های مردم‌نهاد» پرداخته‌اند. سازمان‌های مردم‌نهاد تجلی اعتماد و تعدیل‌کننده فعالیت‌های کلان اقتصادی و سیاسی هستند؛ اما در صورت ورود بدون برنامه و یا تداخل فعالیت‌هایشان با یکدیگر و یا با دولت، چه‌بسا به تهدیدی برای جامعه بدل گردند. در محله هرنندی (دروازه‌غار سابق) تهران، به واسطه وجود انواع آسیب‌های اجتماعی، سمن‌های متعددی با هدف تقلیل مشکلات بدان ورود یافته‌اند. اما به‌رغم دستاوردهای این سمن‌ها، وجود تداخل‌ها و موازی‌کاری‌های بسیار، خود مشکلات جدیدی را در محله رقم زده است. این پژوهش با انجام دادن مطالعات نظری در کنار مشاهده و مصاحبه‌های عمیق و نیمه‌ساخت یافته و همچنین تشکیل گروه‌های بحث متمرکز با ساکنان محله و سمن‌ها، در پی آن است که مدل بررسی فضای همکاری نهادهای مدنی را بر اساس سه سطح توافقی (ارزش‌ها) و تضادی (رژیم‌های حقیقت متضاد) و تفسیری (نمادها) مطرح کند و در نهایت الزامات ایجاد فضای همکاری در میان سمن‌های محله هرنندی را ارائه دهد. بر اساس مدل پیشنهادی، مهم‌ترین ویژگی‌های فضای همکاری در میان سازمان‌های مردم‌نهاد محله هرنندی شامل وجود زمینه‌های همسوسازی به‌رغم وجود رقابت فزاینده میان آنها، غلبه نگاه‌های مبتنی بر فهم متعارف بر نگرش‌های علمی، پراکنده‌بودن منابع هنجاربخش درباره حقوق بشر و اصول روان‌شناختی و مانند آن، غلبه ارزش‌های مادی و بیرونی مانند توجه به حقوق و درآمد و ساختمان و...، توجه کمتر بر ارزش‌های عاطفی همچون تعامل با دیگر سازمان‌های مردم‌نهاد، توجه کمتر بر ارزش‌های شناختی همچون خلاقیت و آموختن دانش‌های جدید بودند.

لطفی خاچکی و ایمانی جاجرمی (۱۳۹۹) به بررسی «مطالعه موانع شناساندن مسائل اجتماعی به جامعه توسط سازمان‌های مردم‌نهاد با روش نظریه مبنایی» پرداخته‌اند. روش این پژوهش نظریه مبنایی و تکنیک جمع‌آوری داده‌ها، مصاحبه عمیق نیمه‌ساخت یافته و مشاهده است. جامعه مورد مطالعه، سمن‌های حمایتی استان تهران است و داده‌ها از طریق مصاحبه با ۲۳ نفر از مؤسسان و همکاران اصلی سمن‌ها و مشاهده ۳۴ سمن حمایتی به دست آمده است. مطابق یافته‌ها، محوری‌ترین چالش پیش‌روی سمن‌های حمایتی برای آشناسازی مسائل اجتماعی «اثرگذاری محدود» است. داشتن پشتوانه حقوقی و قانونی و نبود شیوه‌های اقناع‌کننده، از جمله دلایل شکل‌گیری این مانع است. اعتبار اجتماعی سمن‌ها نزد اذهان عمومی و نوع ارتباط و نسبت آنها با نهادهای رسمی نیز در آشناسازی مسائل اجتماعی نقش دوگانه‌ای دارد و درواقع از جهاتی محدودکننده و از جهاتی دیگر تسهیل‌کننده است. در این فضا سمن‌ها بیشتر مسائل را به صورت فردی تحلیل می‌کنند و به مخاطب ارائه می‌دهند و این مسائل را به‌خوبی قابل لمس نمی‌سازند. از سوی دیگر سمن‌ها با برجسته‌ساختن ابعاد وخیم و زننده آسیب‌های اجتماعی، به تحریف واقعیت‌ها و نوعی سیاه‌نمایی متهم هستند. این چالش‌ها مانع عمومی‌شدن مسائل اجتماعی مورد توجه سمن‌ها و متقاعدشدن بخش محدودی از جامعه می‌شود. در نتیجه مشکلات قشرهای آسیب‌پذیر از زندگی روزمره مردم جدا می‌ماند و موج اجتماعی برای مقابله با معضلات اجتماعی در سطح جامعه شکل نمی‌گیرد.

قادرزاده و کریمی (۱۳۹۹) در مقاله «فعالیت در سازمان‌های مردم‌نهاد؛ بر ساخت شبکه ارتباطی جدید به مثابه جایگزین محدودیت‌های ساختاری: ارائه نظریه زمینه‌ای» به بررسی بیشتری در این زمینه پرداخته‌اند. در این پژوهش بر اساس روش‌های نمونه‌گیری هدفمند و حداکثر تنوع و لحاظ معیار اشباع نظری ۲۷ نفر از شهروندان گُرد سنجی در این مطالعه شرکت کرده‌اند و درک آنها درباره دلایل و زمینه‌های فعالیت در سازمان‌های مردم‌نهاد بررسی و تجزیه و تحلیل شده و این نتایج به دست آمده است که زمینه‌هایی چون ناکارآمدی دولت و نظام تدبیر در منطقه و نابرابری اجتماعی (احساس

تبعیض و عینی‌شدن فشار ساختاری) در حضور و مشارکت در سازمان‌های مردم‌نهاد نقش دارند. در این میان، بهره‌مندی از مجاری سازمانی و رهایی از روزمرگی و معنابخشی به زندگی به مثابه زمینه تسهیل‌گر و مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کسب اعتبار اجتماعی به منزله شرایط مداخله‌گر عمل کرده‌اند. بازسازی معنایی تجربه و درک فعالان مدنی، از حضور و مشارکت در سمن‌ها بر سمن‌ها به مثابه مجرای برای مشارکت و همبستگی اجتماعی، تغییر فرهنگی و اجتماعی و پل ارتباطی ذی‌نفعان و دستگاه‌های اجرایی دلالت دارد. مقوله هسته نیز بر سازمان‌های مردم‌نهاد، بر ساخت شبکه ارتباطی جدید به مثابه جایگزین محدودیت‌های ساختاری دلالت دارد.

منصوری محمدآبادی (۱۳۹۸) نیز به بررسی «تأثیر مشارکت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد در مبارزه با جرایم اقتصادی» پرداخته است. تحقیق حاضر با هدف تأثیر مشارکت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد در مبارزه با جرایم اقتصادی، ارتباط برخی شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی را با جرایم اختلاس، ارتشا و جعل، سرقت، تصرف عدوانی و مزاحمت و صدور چک بلامحل بررسی کرده است. از جمله نتایج این پژوهش اثرگذاری سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری از جرایم اقتصادی از طریق آگاه‌سازی و آموزش‌های لازم به خانواده‌ها، سازمان‌ها و مراکز آموزشی است و از جمله راهکارهای پیشنهادی برای پیشگیری و مهار جرایم اقتصادی می‌توان به ارائه تعریف قانونی جرم اقتصادی و تجمع و پالایش قوانین مرتبط با جرایم اقتصادی به منظور تسهیل امور پیشگیری و مراقبت، توجه جدی به ورود سازمان‌های مردم‌نهاد و اتخاذ سیاست‌های مناسب در جهت پیشگیری و کاهش جرایم اقتصادی می‌باشد.

نادری و همکاران (۱۳۹۸) به بررسی «رابطه بین کارکردهای تشکلی سازمان‌های مردم‌نهاد و مؤلفه‌های نوین توسعه پایدار (مورد مطالعه: تشکلی سازمان‌های مردم‌نهاد استان کرمانشاه)» پرداخته‌اند. پژوهش حاضر در پی بررسی رابطه میان کارکردهای تشکلی سازمان‌های مردم‌نهاد و مؤلفه‌های نوین توسعه پایدار (توانمندسازی، سرمایه اجتماعی و دموکراسی مشارکتی) در استان کرمانشاه می‌باشد که از نظر اجرا و شیوه گردآوری داده‌ها جزو پژوهش‌های

توصیفی-پیمایشی است. جامعه آماری این پژوهش، تشکل‌های مردم‌نهاد فعال موجود در استان کرمانشاه است که ۱۸۲ پرسش‌نامه به عنوان نمونه (با استفاده از جدول مورگان) توسط آنان تکمیل گردید. نتایج حاصل از رگرسیون گام به گام نشان داد که «ارزیابی فعالیت‌ها» و «جذب سرمایه‌ها و منابع کوچک مردمی (بسیج منابع)» بر مؤلفه توانمندسازی تأثیر دارد. «جلب مشارکت مردمی (بسیج عمومی)» و «افزایش بهره‌وری در استفاده از منابع» بر مؤلفه سرمایه اجتماعی تأثیر دارد. «افزایش بهره‌وری در استفاده از منابع» و «ایجاد، گسترش و تقویت هماهنگی بین دولت و مردم» بر مؤلفه دموکراسی مشارکتی تأثیر دارد. در نهایت «افزایش بهره‌وری استفاده از منابع»، «جذب سرمایه‌ها و منابع کوچک مردمی (بسیج منابع)» و «ایجاد، گسترش و تقویت هماهنگی بین دولت و مردم» بر مؤلفه‌های نوین توسعه پایدار (توانمندسازی، سرمایه اجتماعی، دموکراسی مشارکتی) تأثیر دارد.

رازقی و لطفی خاچکی (۱۳۹۷) در پژوهشی کیفی و با روش نظریه زمینه‌ای، به «بررسی چالش‌های بقا و پایداری سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در حوزه آسیب‌های اجتماعی، با تأکید بر رابطه آنها با دولت» پرداخته‌اند. بر مبنای نتایج مصاحبه با ۲۵ نفر از فعالان و مؤسسان سمن‌های فعال در حوزه آسیب‌های اجتماعی، نبود روندهای پایدار برای تولید منابع مالی، چالش‌های جذب و مدیریت منابع انسانی، کمبود سرمایه اجتماعی و نبود انگیزه‌های مشترک واقعی، چالش‌های برنامه‌ریزی و نظارت، نگاه حداقلی و نبود دید کلان و جامع به مسائل اجتماعی، از چالش‌های درونی مهم سمن‌ها به شمار می‌رود؛ همچنین نتایج پژوهش نشان داد رابطه با جامعه و شهروندان، رابطه با دیگر سمن‌ها و رابطه با دولت، از چالش‌های برون‌سازمانی سمن‌ها به شمار می‌روند؛ بر این اساس پیامد ضعف قوانین تأسیس سمن و ناهماهنگی دستگاه‌های دولتی متولی، وابستگی مالی و عدم استقلال از دولت، بی‌اعتمادی دوطرفه میان دولت و سمن‌ها، نبود رویکرد منسجم و یکدست سمن‌ها به دولت، گشودگی نداشتن نهادهای دولتی و ضعف نظام اداری و مشخص نبودن معیارها و سازوکار نظارتی دولت، به چالش در رابطه بین سمن‌ها با دولت منجر شده است.

سلیانی و وثوقی (۱۳۹۷) به بررسی «تحلیل ظرفیت سازمان‌های مردم‌نهاد در نظارت بر عملکرد دولت و ارائه استراتژی‌های بهبود» پرداخته‌اند. این پژوهش، توصیفی و از نوع پیمایشی است. به منظور انجام تحقیق، از پرسشنامه محقق‌ساخته‌ای استفاده شده است که شامل گویه‌های مربوط به عوامل درونی و بیرونی (مشمول بر ۲۱ پرسش رتبه‌بندی شده در زمینه قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها) است. روایی پرسشنامه مورد نظر از تکنیک دلفی و توسط تعدادی از اساتید و کارشناسان و پایایی آن از روش آلفای کرونباخ ($\alpha=8887/0$) تأیید شده است. نمونه آماری پژوهش، ۳۴۷ سازمان مردم‌نهاد بوده‌اند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از ماتریس ارزیابی درونی و بیرونی استفاده شده و این نتیجه گرفته شده است که وضعیت موجود استفاده از ظرفیت سازمان‌های مردم‌نهاد کشور در نظارت بر عملکرد دولت، دارای ۷ قوت، ۱۳ ضعف، ۷ فرصت و ۹ تهدید عمده است؛ همچنین با بررسی موقعیت راهبردی سازمان‌های مردم‌نهاد، مشخص شد این سازمان‌ها بر روی محور مختصات SWOT، از لحاظ عوامل درونی در ناحیه ضعف‌ها و از لحاظ عوامل بیرونی سازمان در ناحیه تهدیدها قرار دارد؛ بر این اساس راهبردهای «تدافعی» توسعه سازمان‌های مردم‌نهاد توصیه شده است؛ بنابراین برای کاستن از نقاط ضعف درونی و کاهش آثار تهدیدهای بیرونی، بهره‌گیری از فرصت‌ها و قوت‌های شناسایی شده می‌تواند به انجام رسالت و وظایف آن کمک رساند.

شجاعی و همکاران (۱۳۹۷) به بررسی «طراحی مدل پذیرش سازمان‌های غیردولتی (مردم‌نهاد) از نگاه شهروندان» پرداخته‌اند. در این پژوهش با استفاده از روش تحقیق کیفی و راهبرد نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، به منظور کشف موضوع، مصاحبه‌های عمیقی با ۲۰ نفر از خبرگان و آگاهان کلیدی به روش نمونه‌گیری هدفمند انجام گرفته و داده‌های پژوهش گردآوری شده‌اند. در ادامه با استفاده از فرایند کدگذاری باز، محوری و گزینشی، به دسته‌بندی مؤلفه‌ها پرداخته و مدل نهایی پیکربندی شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که سازمان‌های مردم‌نهاد نتیجه کنش‌ها و تأثیر عوامل مختلف سازمانی، «پذیرش» اجتماعی، محیطی و فردی است. در این مدل

عوامل سازمانی و عوامل اجتماعی، شرایط علی شمرده می‌شوند؛ سودمندی و نفع عامه، مقوله محوری هستند؛ نگرش شامل احساسات مثبت و منفی، راهبرد مدل مورد نظر قرار می‌گیرد و قصد رفتاری، پیامد پذیرش یا عدم پذیرش سازمان شناخته می‌شوند. بر اساس این پژوهش، دو بُعد محیط فعالیت و اخلاقیات فردی به عنوان شرایط مداخله گر، بر نگرش شهروندان در پذیرش سازمان‌های مردم‌نهاد تأثیرگذار است.

محمدجانی و دستغیب (۱۳۹۷) در مقاله «عوامل مؤثر بر اثربخشی سازمان‌های مردم‌نهاد جوانان استان فارس» با هدف شناسایی عوامل مؤثر بر اثربخشی سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن) جوانان استان فارس، به صورت میدانی و با روش پیمایشی زمینه‌یابی پژوهشی را سامان داده‌اند. جامعه آماری آنها، ۵۴ سمن فعال شهر شیراز بوده است. نمونه پژوهش ۲۷۳ نفر بوده‌اند که با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای از ۳۴ سازمان انتخاب شده‌اند. برای اندازه‌گیری متغیرهای پژوهش، از پرسش‌نامه محقق‌ساخته‌ای با ۷۳ گویه استفاده شده است. اعتبار و روایی پرسش‌نامه قابل قبول است و داده‌ها با استفاده از آزمون‌های تی. تک‌نمونه‌ای، رگرسیون چندگانه، آزمون تی. مستقل، ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل واریانس یک‌راهه تحلیل شده‌اند. بنابر یافته‌های این پژوهش، اثربخشی سمن‌ها کمی بیشتر از متوسط است. افزون بر این، میان مؤلفه‌های سرمایه انسانی، اجتماعی، فرهنگی و عوامل ساختاری با اثربخشی سمن‌ها رابطه معناداری وجود دارد.

۲. روش‌شناسی تحقیق

مقاله حاضر با پیروی از پارادایم تفسیری و منطق استدلالی استقرایی با رویکرد پژوهش کیفی انجام شده است. طرح تحقیق مورد استفاده در این پژوهش، تحلیل محتواست که با تحلیل محتوای پنهان مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته به دنبال استخراج موانع و چالش‌ها و عوامل مؤثر و راهکارهای توسعه سازمان‌های مردم‌نهاد در ساختار اقتصادی و سیاسی ایران بوده است. این پژوهش با پیروی از روالی نظام‌مند و کیفی جهت تولید فرایند،

۳. جامعه، نمونه آماری و شیوه نمونه گیری

مشارکت کنندگان در پژوهش حاضر شامل استادان و صاحب نظران در حوزه های سیاسی، اقتصادی، سیاست گذاری و مدیریتی کلان هستند. صاحب نظران از میان مدیران، کارشناسان و استادان دانشگاه انتخاب شدند. در این تحقیق روش نمونه گیری، نمونه گیری نظری است. نمونه گیری نظری تا زمانی که مقوله ها به اشباع نظری برسند، ادامه می یابد. منظور از اشباع نظری آن است که انجام مصاحبه جدید، هیچ داده ای را به مقولات قبلی نیفزاید یا روابط میان آنان را دستخوش تغییر نکند. نخست مشارکت کنندگانی که بیشترین اطلاع و تجربه را در خصوص موضوع تحقیق داشتند، انتخاب شدند و در انتخاب مشارکت کنندگان از معیارهای زیر بهره مند شدیم:

- افراد انتخابی تجربه فعالیت علمی یا عملی در مورد سازمان های مردم نهاد را داشته اند.

- افراد از نظر حوزه فعالیت، نوع فعالیت و حضور در حوزه ها در سطوح مختلف اقتصادی و سیاسی، حداکثر تمایز را دارند.

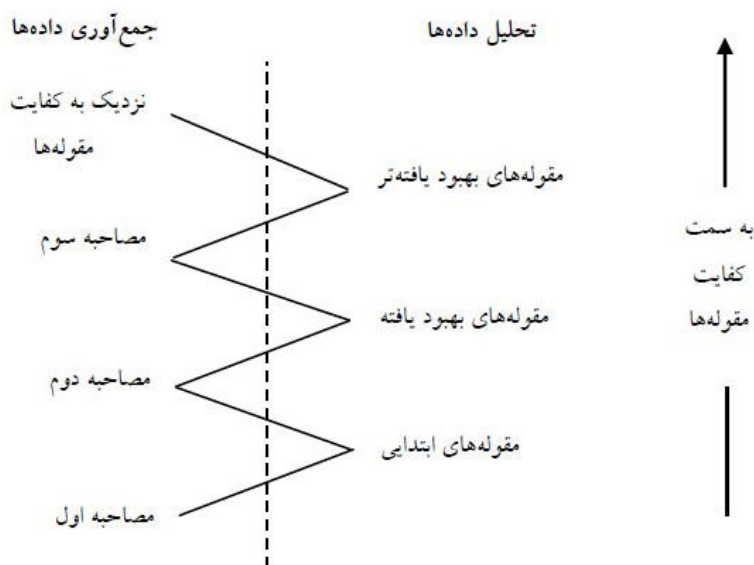
- افراد با کمال میل به همکاری و بیان تجربیات خود حاضر شده اند.

- مشارکت کنندگان تجربیات متفاوت و متنوعی از موضوع مورد نظر داشته اند.

معیار قضاوت در مورد زمان متوقف کردن نمونه برداری نظری، کفایت نظری مقوله ها یا نظریه است. گلیسر و استراوس با این واژه به وضعیتی اشاره دارند که در آن «... هیچ داده بشری یافت نمی شود که پژوهشگر با آن بتواند ویژگی های مقوله را رشد دهد. به موازاتی که پژوهشگر داده های مشابه را بارها مشاهده می کند، از لحاظ تجربی اطمینان حاصل می کند که یک مقوله به کفایت رسیده است... زمانی که مقوله ای کفایت لازم خود را کسب کرد، هیچ چیز باقی نمی ماند، جز اینکه پژوهشگر به سراغ گروه های جدیدی از داده در مورد مقوله های دیگر برود و بکوشد آن مقوله ها نیز کفایت لازم را به دست آورند.

جامعه آماری پژوهش شامل صاحب نظران، کارشناسان حوزه های سیاسی، اقتصادی، سیاست گذاری و مدیریتی کلان بوده است. نمونه گیری به صورت نظری و با استفاده از

روش‌های غیراحتمالی انجام شده است. نمونه‌گیری نظری در نظریه داده‌بنیاد به این معناست که شکل‌هایی از گردآوری داده‌ها را بر می‌گزیند که متون و تصورات مفیدی در راستای تولید یک نظریه به دست خواهد داد.

نمودار ۱-۳: گردآوری و تحلیل داده‌ها به طریق زیگزاگ برای اشباع مقوله

با توجه به اینکه در روش‌های کیفی، برخلاف انواع کمی، پژوهشگر در پی دستیابی به تعمیم‌پذیری‌های گسترده نیست، حجم نمونه در پژوهش‌های کیفی خیلی بزرگ نیست و به نمونه‌گیری در سطح کلان نیازی نداریم. درواقع تعداد مصاحبه‌شوندگان به اشباع داده‌ها بستگی دارد. هر مقوله زمانی به اشباع می‌رسد که دیگر هیچ اطلاعات تازه‌ای در جریان کدگذاری به دست نیاید؛ یعنی هیچ ویژگی، بُعد، شرط، عمل، تعامل یا پیامد جدیدی در داده‌ها مشاهده نشود (استراوس و کوربین، ۱۳۹۵، ص. ۱۵۸) در تحقیق حاضر محقق تا پایان مصاحبه هشتم به اشباع نظری رسید؛ ولی برای اطمینان، مصاحبه‌ها را تا ده مصاحبه ادامه داد.

جدول ۱-۳: ویژگی جمعیت شناختی مشارکت کنندگان پژوهش

ملاک انتخاب	تعداد	جنسیت		تحصیلات	
		آقا	خانم	دکتری	کارشناسی ارشد
سیاستگذار در سازمان‌های مردم نهاد	۴	۳	۱	۳	۱
مسئولان سیاسی اقتصادی کشور	۵	۴	۱	۴	۱
هیئت علمی دانشگاه	۱	۱	-	۱	-
جمع‌بندی	۱۰	۸	۲	۸	۲

۴. ابزار گردآوری داده‌ها

ابزار گردآوری داده‌ها در پژوهش حاضر مصاحبه نیمه‌ساختاریافته است. در این نوع مصاحبه پژوهشگر بدون تلاش برای جهت‌دادن به گفتگو، می‌کوشد به دنیای تجربیات افراد دست یابد. او با استفاده از پرسش‌های باز و روشن به شرکت کنندگان در توصیف تجربیاتشان کمک می‌کند و گردآوری داده‌ها تا رسیدن به مرحله اشباع ادامه می‌یابد (استرنبرگ، ۱۳۸۵، ص. ۸۶).

در انجام مصاحبه‌ها، پژوهشگر با مشارکت کنندگان منتخب وارد گفتگوی هدفمند شد تا تصویر واضحی از موضوع مورد نظر را ترسیم شود. مصاحبه‌ها طی هماهنگی قبلی با منتخبان، در محیطی آرام و امن به مدت ۴۵ الی ۱۰۰ دقیقه به‌طور کامل ضبط شد. پس از پیاده‌سازی کامل مصاحبه‌ها و استخراج جمله‌های کلیدی، در موارد نیاز برای بار دوم به مصاحبه‌شونده مراجعه شد. مراحل انجام مصاحبه‌ها و تحلیل داده‌ها به صورت هم‌زمان انجام گرفت و در نهایت با بررسی پاسخ‌ها و رسیدن اطلاعات به حد اشباع نظری تا مصاحبه هشتم، مصاحبه‌ها با تعداد ده مصاحبه خاتمه یافت که مقوله جدیدی از دو مصاحبه آخر به دست نیامد. شیوه گردآوری داده‌ها برای نگارش مبانی نظری و جستجوی ادبیات پیشینه مرتبط و نیز استخراج پرسش‌های مصاحبه نیمه‌ساختاریافته به صورت کتابخانه‌ای و استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی و پایگاه نشریات بوده است و در بخش گردآوری داده‌ها

با توجه به استفاده از رویکرد کیفی و ابزار گردآوری داده‌ها، تحلیل محتوا بوده است.

۵. روایی و پایایی

با روش تحلیل محتوا و به کارگیری شیوه کدگذاری به تجزیه و تحلیل داده‌ها پرداخته شد. برای اعتبار پژوهش مقبولیت، انتقال‌پذیری و تأییدپذیری ارزیابی شد. بهره‌مندی از دانش سه نفر در مقطع تحصیلی دکتری در رشته علوم سیاسی برای تحلیل و کدگذاری و نیز تنوع در انتخاب مصاحبه‌شوندگان و استفاده از شیوه‌های گردآوری داده‌های مختلف مصاحبه، کتابخانه‌ای و مطالعه اسناد بالادستی نشانی از مقبولیت در پژوهش است. مرور چندین باره مصاحبه‌ها و استخراج حداکثری و غیرتکراری مطالب، بیانگر انتقال‌پذیری در پژوهش است؛ همچنین گزارش تمامی گام‌های فرایند پژوهش و استفاده حداکثری از گروه پژوهش حاکی از رعایت تأییدپذیری در پژوهش است. برای ارزیابی اعتبارپذیری پژوهش نیز، پژوهشگر در حین اجرای پژوهش و در جریان کدگذاری ۲۰ درصد مصاحبه‌ها را در بازه زمانی دوهفته‌ای، بار دیگر کدگذاری و تحلیل کرد و مقایسه نتایج دو بازه زمانی بیانگر آن بود که مقدار عددی اعتبارپذیری این پژوهش برابر ۷۸ درصد بود. با توجه به اینکه میزان پایایی بیشتر از ۷۰ درصد است، بنابراین کدگذاری‌ها اعتبارپذیر است.

۶. روش تجزیه و تحلیل

در تحلیل داده‌ها با استفاده از خلاصه‌سازی و کدگذاری و تحلیل محتوای پنهان حاصل از مصاحبه خبرگان به شیوه دستی انجام گرفته است. کدگذاری عبارت است از نسبت دادن کدهای مفهومی و مقوله‌ای به کوچک‌ترین واحد معنادار از محتوای متنی هدف. واحد معنادار داده‌ها می‌تواند یک جمله کوچک یا یک قسمت از بند و یا یک یا چند بند از کل محتوای متنی باشد (فراستخواه، ۱۳۹۵، ص. ۱۵۲). با افزایش شدن مفاهیم، تحلیل گر باید کار دسته‌بندی آنها را آغاز کند و هر دسته را زیر اصطلاح‌های انتزاعی‌تر، یعنی مقوله‌ها بگذارد (استراوس و کوربین، ۱۳۹۰، ص. ۱۳۶). مقوله‌ها مفهوم‌هایی

هستند که معنای پدیده‌ها را می‌رسانند. در این مرحله، مقوله‌های اولیه داده‌ها در خصوص پدیده در حال مطالعه را با بخش‌بندی اطلاعات شکل می‌دهند و در پایان پژوهشگر مقوله‌ها را بر همه داده‌های گردآوری شده، مانند مصاحبه‌ها، مشاهدات و وقایع یا یادداشت‌های خود بنیان می‌گذارد (کرسول، ۲۰۰۵، ص. ۳۹۷).

مفاهیم واحدهای پایه‌ای یا خرد تحلیل هستند؛ زیرا از تصویر ذهنی و مفهوم‌سازی از داده‌هاست که موانع و چالش‌ها، عوامل مؤثر و راهکارها شکل می‌گیرد، نه به‌تنهایی از خود داده‌های واقعی. مقوله‌ها در مقایسه با مفاهیم، انتزاعی‌ترند و سطحی بالاتر را نشان می‌دهند. آنها از طریق همان فرایند تحلیلی انجام مقایسه‌ها برای برجسته‌سازی شباهت‌ها و تفاوت‌ها که در سطحی پایین‌تر برای تولید مفاهیم استفاده شده‌اند، تولید می‌شوند. مقوله‌ها شالوده ساختن محتوا هستند. آنها ابزاری فراهم می‌سازند که به وسیله آن نظریه می‌تواند یکپارچه شود. ویژگی‌ها در نظریه‌پردازی داده‌بنیاد زیرمقوله‌هایی از نوع کدهای باز هستند که وظیفه ارائه جزئیات بیشتر در مورد هر مقوله را دارا هستند و در مرحله بعد، بعد پیدا می‌کند. منظور از یک ویژگی بُعدبندی شده این است که پژوهشگر، ویژگی را بر روی پیوستار تلقی می‌کند و در میان داده‌ها، مثال‌هایی را پیدا می‌کند که در نهایت این پیوستار را نشان می‌دهند. پژوهشگران مختلف، نتیجه مرحله کدگذاری باز را به گونه‌های مختلف سازماندهی می‌کنند و نمایش می‌دهند؛ برای مثال همه نظریه‌پردازان داده‌بنیاد، به ویژگی‌ها و ابعاد نمی‌پردازند. گاهی نیز به تناسب موضوع پژوهش، در یک سطح بالاتر و افزون بر مقوله، مقوله اصلی را نیز تعریف می‌کنند (کرسول، ۲۰۰۵، ص. ۳۹۹-۴۰۰).

در کدگذاری متمرکز، مقولات و مفاهیم به‌دست آمده از مرحله کدگذاری باز با هم مقایسه می‌شوند، ترکیب و ادغام می‌شوند، تقلیل و تلخیص می‌شوند. پژوهشگر آنها را در هم می‌چلاند، می‌آمیزد و با خلاقیت‌های فکری و انتزاعی که دارد، کل معانی به‌دست آمده از تحقیق را حسب ارتباطاتی که با هم دارند، در چند نقطه وصل یا در چندمحور اصلی یا در چند ربط نظری مرتب‌سازی می‌کند. کرسول کدگذاری محوری را مرتب‌کردن، درآمیختن و سازمان‌دهی انبوهی از داده‌ها تعریف می‌کند (فرستخواه،

۱۳۹۰، ص. ۱۷۰). در این مرحله، مقوله‌ها، ویژگی‌ها و ابعاد حاصل از کدگذاری باز، تدوین می‌شود و سر جای خود قرار می‌گیرد تا دانش فزاینده‌ای در مورد روابط ایجاد گردد. در تجزیه و تحلیل پژوهش حاضر، مراحل مختلف فرایندهای یادشده با دقت انجام شده‌اند. نخست اظهارات مصاحبه‌شوندگان پیاده‌سازی شد و پس از چندین بار بررسی، مطالب مهم استخراج و به طور مجزا در مورد هر مصاحبه‌شونده دسته‌بندی شد. در این تحقیق، واحد تحلیل بند (پاراگراف) بوده است؛ یعنی پس از حذف حواشی، اطلاعات دسته‌بندی شدند. سپس مفاهیم باقی‌مانده استخراج و کدگذاری شد و سپس در سطوح مختلف در دسته‌های هم‌مفهوم قرار گرفتند (کدگذاری اولیه). همزمان با انجام این مراحل، به صورت رفت و برگشتی (زیگراگی) به گردآوری و تحلیل داده‌ها پرداخته شد و متناسب با آن به انتخاب مصاحبه‌شونده و پرسش‌های جدید و گردآوری داده‌ها تا حد اشباع پرداخته شد. با حذف جمله‌های مشترک و دسته‌بندی جمله‌های هم‌مفهوم در مرحله کدگذاری باز مفاهیم به دست آمد و سپس در کدگذاری متمرکز مقوله‌بندی و طبقه‌بندی شدند و در نهایت موانع و چالش‌ها، عوامل مؤثر و راهکارهای توسعه سازمان‌های مردم‌نهاد در ساختار سیاسی و اقتصادی ایران با نگرش بر دولت‌های سال‌های ۱۳۸۰ تاکنون، شناسایی و گزارش گردید.

۷. طبقه‌بندی سازمان‌های مردم‌نهاد برحسب جهت‌گیری سازمانی

در یک طبقه‌بندی دقیق می‌توان سازمان‌های مردم‌نهاد را برحسب جهت‌گیری فعالیت آنها چند قسم دانست:

۷-۱. سازمان‌های دفاع از حقوق انسان‌ها

بسیاری از سمن‌ها در پی دفاع از یک حق یا حقوق انسان‌ها و یا دفع یک محرومیت تأسیس می‌شوند. این سازمان غالباً به صورت واکنش در قبال تعدی و ستم پدید می‌آیند و ماهیت و آرمانی کاملاً اخلاقی دارند؛ برای مثال بسیاری از سازمان‌های فراملی در برابر جرم‌های سازمان‌یافته و جهانی به وجود آمده‌اند. جمعیت‌های دفاع از حقوق

مصرف کننده، جمعیت دفاع از فلسطین، سازمان هایی که به مبارزه مستمر با قاچاق آدم، پول شویی، تولید اسلحه کشتار جمعی و... می پردازند. این سازمان ها می توانند در سطح محلی، ملی، منطقه ای و جهانی فعالیت کنند.

۷-۲. سازمان های حمایت از محیط زیست

برخی از سازمان ها مانند قسم نخست، هویت دفاعی و نجات بخش دارند و به حمایت از ستم بر منابع طبیعی و محیط زیست می پردازند. گروه های سبز و جمعیت های مروج دوستی با طبیعت و دفاع از حیوانات، نمونه های بارز چنین سازمان هایی هستند. این سازمان ها نیز در سطوح مختلف شخصی تا جهانی فعالیت دارند.

۷-۳. سازمان های امدادگر

بسیاری از سازمان های مردم نهاد به عنوان گروه های امداد در شرایط بحرانی و حوادث غیرطبیعی سازمان می یابند. حوادث بحران آوری مانند زلزله، سیل، جنگ و... آسیب های جبران ناپذیر بر جامعه بشری وارد می آورند و انسان های در معرض این بحران محتاج یاری رسانی هموعان هستند. سازمان های امدادگر برای ارائه چنین خدماتی فعال می شوند و خدمات درمانی، بهداشتی، مکان یابی، غذایی، مراقبت روحی و... ارائه می دهند؛ جمعیت های هلال احمر، سازمان های صلیب سرخ در دو سطح ملی و منطقه ای نمونه های بارز آنهاست.

۷-۴. سازمان های صنفی

بسیاری از سازمان های صنفی که هویت مردم نهاد دارند، از نقش هدایتی برخوردارند. این سازمان ها دارای اعضای خاص صنفی اند و در قبال صاحبان صنف که عضویت می یابند، نقش حمایتی و هدایتی دارند. آنان افزون بر حمایت از اعضا در چارچوب مقررات، به رهبری اعضا در جهات مختلف می پردازند. ارتقای سطح دانش، مهارت، توانایی، نگرش ویژه حرفه ای اعضا فعالیت اصلی چنین سازمان هایی است. در

ایران بسیاری از اصناف از چنین سازمان‌هایی برخوردارند. جامعه مهندسان مشاور، کانون و کلا و انجمن‌های حرفه‌ای نمونه‌هایی از سمن‌های صنفی‌اند.

۵-۷. سازمان‌های هدایتی

سازمان‌هایی که در پی رفع محرومیت و برطرف کردن وضعیت ناگوار در عرصه‌های مختلف‌اند؛ مانند سازمان‌هایی که در پی رهنمون ساختن جامعه از وضعیت خوب به عالی‌اند؛ سازمان‌هایی که در پی ارتقای سطح رفاه و بهداشت و تعالی فرهنگ معنوی و ترویج ارزش‌های انسانی‌اند. سمن‌ها معمولاً در عضوگیری محدودیتی قایل نمی‌شوند و حتی از افزایش هرچه بیشتر اعضاء استقبال می‌کنند؛ اما اغلب افراد داوطلبانه به عضویت سمن در می‌آیند؛ حتی افرادی که آن را سازماندهی می‌کنند. البته همیشه هم این طور نیست و ممکن است افرادی برای درآمدزایی هم به فعالیت در سمن بپردازند (منصوری محمدآبادی، ۱۳۹۸، ص. ۳۵).

جدول شماره ۷-۱: انواع طبقه‌بندی سازمان‌های مردم‌نهاد

ملاک طبقه‌بندی	گونه‌های سمن
زمینه فعالیت	فرهنگی، اجتماعی، آموزشی- پژوهشی یا آموزش- فنی و حرفه‌ای، تفریحی، مذهبی، صنفی، توسعه‌ای، زیست‌محیطی، انسان‌دوستانه، حقوقی و حقوق بشر، اضطراری، خانواده و سلامت، اخلاقیات و ارزش‌ها، منابع انسانی و طبیعی، صلح و امنیت، پناهجویان، وضعیت زنان ملل متحد، توانمندسازی اقلیت‌های قومی، نژادی و زبانی
سطح فعالیت	محلی، ملی، بین‌المللی، عملیاتی و حمایتی
جهت‌گیری سازمانی	سازمان‌های داوطلبانه، پیمانکاران خدمات عمومی، سازمان‌های مردمی، سازمان‌های غیردولتی، سازمان‌های دفاع از حقوق انسان‌ها، سازمان‌های حمایت از محیط زیست، سازمان‌های امدادگر، سازمان‌های صنفی، سازمان‌های هدایتی

۸. یافته‌های پژوهش

با استفاده از شیوه تحلیل محتوا، رویه تحلیل داده‌ها در این مطالعه شامل کدگذاری اولیه و کدگذاری متمرکز است. نخست به کمک تحلیل متون حاصل از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته، نتایج کدگذاری تشریح شدند و در ادامه موانع و چالش‌ها، عوامل مؤثر و راهکارهای توسعه سازمان‌های مردم‌نهاد در ساختار اقتصادی و سیاسی ایران ارائه گردید. تمامی مصاحبه‌ها ضبط شدند و پس از انجام هر مصاحبه، تجزیه و تحلیل داده‌های آن صورت گرفته است. نخست کدهای اولیه ارائه می‌گردد. کدگذاری اولیه جزئی از تحلیل است که با تحلیل دقیق داده‌ها، نام‌گذاری و طبقه‌بندی کردن داده‌ها انجام می‌شود. برای طبقه‌بندی دقیق مفاهیم در مقوله‌ها، باید هر مفهوم پس از تفکیک برچسب بخورد و داده‌های خام با بررسی دقیق متن مصاحبه‌ها و یادداشت‌های زمینه‌ای، مفهوم‌سازی شوند. داده‌های گردآوری شده از مصاحبه‌شوندگان کدگذاری می‌شوند تا شباهت‌ها و تفاوت‌ها به راحتی شناسایی شوند. سپس کدهای اولیه مقوله‌بندی می‌گردند. محقق با استفاده از کد متمرکز انتزاعی به دسته‌بندی کدهای اولیه اقدام می‌کند که با یکدیگر ارتباط معناداری داشته باشند. همچنان محقق کدهای دور قبلی را تنها بر اساس ارتباط مفهومی آنها طبقه‌بندی یا دسته‌بندی می‌نماید. اما همان‌طور که پیش‌تر بیان شد در این مرحله کدگذار شماری کد اولیه را به عنوان مقوله در نظر می‌گیرد و یا در بین کدهای اولیه، کدهایی هستند که از درجه انتزاع بالاتری برخوردار بوده‌اند و کدهای عملیاتی یا مشاهده‌پذیرتر در ذیل خود به عنوان مقوله می‌پذیرند؛ بنابراین نسبت به دسته‌بندی مقولات دسته بالاتر در قالب کد متمرکز شامل موانع و چالش‌ها، عوامل مؤثر و راهکارها اقدام می‌شود. در ادامه نتایج مراحل کدگذاری به ترتیب ارائه شده است.

۸-۱. شناسایی موانع و چالش‌های توسعه سازمان‌های مردم‌نهاد در ساختار سیاسی و

اقتصادی ایران در بین سال‌های ۱۳۸۰-۱۴۰۰

در این بخش با کدگذاری مصاحبه‌ها و خلاصه‌سازی داده‌ها، درنهایت کدهای اولیه

موانع و چالش‌های توسعه سازمان‌های مردم‌نهاد در ساختار سیاسی و اقتصادی ایران به شرح جدول (۸-۱) استخراج گردید.

جدول ۸-۱: کدهای اولیه موانع و چالش‌های توسعه سازمان‌های مردم‌نهاد در

ساختار سیاسی و اقتصادی ایران

ردیف	کدهای اولیه
۱	محدودیت‌ها در ایجاد و ثبت سازمان‌های مردم‌نهاد و اعضای آنها
۲	محدودیت‌های قانونی در انجام فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی توسط سازمان‌ها
۳	اعمال محدودیت‌ها و مشکلات در قوانین و راهبردهای مرتبط با سازمان‌های مردم‌نهاد
۴	مراقبت و نظارت دولتی بر سازمان‌های مردم‌نهاد و تحمیل محدودیت‌های قانونی بر فعالیت‌های آنها
۵	تطابق نداشتن قوانین و مقررات با اهداف ارتقای مشارکت اجتماعی
۶	تأخیر در تصویب و اجرای قوانین توسعه‌بخش و تقویت‌کننده سازمان‌های مردم‌نهاد و مشارکت مردم
۷	نبود قوانین و پشتوانه قانونی قوی برای حمایت از سازمان‌های مردم‌نهاد و تشکیلات جوانان
۸	محدودیت‌های مداخله دولتی در فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد
۹	تحمیل محدودیت‌های امنیتی
۱۰	حاکمیت نگرش‌های امنیتی نسبت به فعالیت‌های سازمان‌های بین‌المللی
۱۱	وجود فضای سیاسی محدود و جلوگیری از فعالیت‌های آزادانه
۱۲	نقش دولت در تعیین سیاست‌ها و توسعه همکاری سازمان‌های مردم‌نهاد با سازمان‌های بین‌المللی
۱۳	محدودیت در دسترسی به منابع مالی برای انجام دادن فعالیت‌ها و پروژه‌های سازمان‌های مردم‌نهاد

ردیف	کدهای اولیه
۱۴	دسترسی نداشتن به منابع مالی کافی و تأمین نشدن بودجه مناسب برای فعالیتهای سازمانهای غیردولتی
۱۵	وجود موانع اقتصادی مانند فقر و نابرابری اقتصادی و تنگناهای اجتماعی
۱۶	تمایل دولت‌ها به بی‌توجهی یا تخصیص ندادن منابع کافی به نهادهای مدنی و سازمانهای غیردولتی
۱۷	نبود ثبات اقتصادی و کاهش اعتماد عمومی و افزایش مخاطرات مرتبط با فعالیتهای سازمانهای مردم‌نهاد
۱۸	وجود تحریم‌ها و فشارهای بین‌المللی از جمله محدودیت در دسترسی به منابع مالی و فنی، محدودیتهای حقوقی و کاهش توانایی در انجام دادن فعالیتهای مختلف
۱۹	تحمل مالیات‌ها و هزینه‌های بالا برای این سازمان‌ها
۲۰	محدودیت‌ها و مشکلات مربوط به مالیات و تأمین مالی
۲۱	محدودیت‌ها در صدور مجوزها و پروانه‌های لازم برای انجام فعالیتهای اقتصادی این سازمان‌ها
۲۲	محدودیت در دسترسی به رسانه‌ها و وسایل ارتباطی برای انتشار اطلاعات و پیام‌های سازمانهای مردم‌نهاد
۲۳	کمبود اطلاعات دقیق و مؤثر درباره مسائل و نیازهای محلی و ملی
۲۴	کمبود دقیق و قابل اطمینان اطلاعات درباره محیط‌های مختلف و نیازهای مردم در هر محیط
۲۵	نبود دسترسی کافی به فناوری در سازمانهای غیردولتی در مناطق روستایی یا محیط‌های کمتر توسعه یافته
۲۶	کمبود توانایی در تبلیغات و جذب حمایت عمومی و اعتبار برای سازمانهای مردم‌نهاد
۲۷	کمبود استفاده از فناوری پیشرفته
۲۸	نبود فرهنگ استفاده از فناوری و دانش محوری

ردیف	کدهای اولیه
۲۹	مقاومت در برابر تغییرات فناوری
۳۰	کمبود اطلاعات و شناخت کافی از ابزارها و سازوکارهای بین‌المللی
۳۱	سانسور و فیلترینگ اطلاعات و محدودیت‌هایی در این زمینه
۳۲	محدودیت در دسترسی به رسانه‌های بین‌المللی
۳۳	کاستی در ارتباطات بین‌المللی و نداشتن ارتباط مناسب با دیگر کشورها و استفاده از دستاوردهای بین‌المللی
۳۴	عدم پذیرش بین‌المللی سازمان‌های مردم‌نهاد ایران به دلیل تحریم‌ها
۳۵	محدودیت‌ها در آموزش و ترویج فرهنگ مشارکت و فعالیت‌های مردم‌نهادی
۳۶	نبود فرهنگ مشارکت اجتماعی و تشکل‌پذیری در جامعه
۳۷	تمایل نداشتن مردم به پذیرش مسئولیت در تشکیل گروه‌ها و تشکل‌های اجتماعی
۳۸	تفکر تشکل‌گریزی در برخی افراد و گروه‌های جامعه
۳۹	نیاز به افزایش آگاهی در جامعه در مورد اهمیت و نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در توسعه جامعه
۴۰	تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی؛ مانعی برای ایجاد یکپارچگی و مشارکت فعال مردم
۴۱	نبود فضایی مناسب برای مشارکت و فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد در تصمیم‌گیری‌های محلی و ملی
۴۲	کمبود زیرساخت‌های اجتماعی؛ مانع از ایجاد و توسعه سازمان‌های غیردولتی
۴۳	محدودیت‌ها در ابراز آرای مختلف و دیدگاه‌های متفاوت
۴۴	وجود روحیه فردگرایی بیش از حد در جامعه و مانع از مشارکت فعال در سازمان‌های مردم‌نهاد
۴۵	بی‌اعتمادی جامعه و اعتماد کم به دولت و شکاف میان جامعه، دولت و نهادهای مردم‌نهاد
۴۶	محدودیت در آزادی بیان و ابراز نظر برای اعضای سازمان‌ها

ردیف	کدهای اولیه
۴۷	مخالفت حاکمیت با تشکّل ها و مشارکت اجتماعی مستقل از سیاست
۴۸	کمبود توجه دولت به مشارکت مردم و توجه بیشتر به رویکرد دولت محور در برنامه ریزی و سیاست گذاری
۴۹	تحلیل تعدیل و تغییر مسیرهای فعالیت سیاسی و اجتماعی از سوی دولت یا نهادهای سیاسی قدرتمند
۵۰	وابستگی به حزب ها و شعارهای سیاسی
۵۱	بی توجهی به توسعه مشارکت اجتماعی در سطح دولتی و سیاسی
۵۲	نبود حمایت های دولتی از سازمان ها
۵۳	تداخل های سیاسی و دخالت های نهادهای دولتی در فعالیت های سازمان های مردم نهاد
۵۴	تغییر در سیاست ها و رویکردهای دولت ها و نبود ثبات سیاسی
۵۵	فشارهای سیاسی و موانع داخلی مستقیم یا غیرمستقیم اثرگذار بر سازمان های مردم نهاد
۵۶	اختلافات و تعارض های ناشی از تفاوت های عقیدتی میان دولت و سازمان های غیردولتی
۵۷	وجود نگرش های سیاسی منفی نسبت به سازمان های مردم نهاد
۵۸	اعمال فشارها و محدودیت های سیاسی توسط بخش های قدرتمند سیاسی و اقتصادی برای حفظ و تقویت جایگاه خود
۵۹	مشکلات در ساختار و مدیریت داخلی سازمان ها
۶۰	کمبود زیرساخت های فنی و مدیریتی در برنامه ریزی و اجرای پروژه ها
۶۱	کاهش فعالیت های غیردولتی و کاهش احساس مسئولیت اجتماعی و همبستگی در محیط های متمرکز و بزرگ شهری
۶۲	مشکلات ناشی از نبود توانمندی های مدیریتی و تخصصی در سازمان ها
۶۳	نیاز به پژوهش ها و مطالعات دقیق درباره نیازها و مشکلات جامعه و محیط محلی
۶۴	ناتوانی در جذب نیروی انسانی متخصص و متعهد و کمبود منابع انسانی

ردیف	کدهای اولیه
۶۵	کندی در اجرای تصمیم‌ها و نبود کارایی در ارائه خدمات به مردم به دلیل بی‌توجهی به نیازها و مشارکت مردم
۶۶	عدم هماهنگی و تعامل ناکافی بین سازمان‌های مردم‌نهاد و نهادهای دولتی و محلی
۶۷	تمرکز تصمیم‌گیری در دستگاه‌های مرکزی و بی‌توجهی به مسائل محلی و منطقه‌ای
۶۸	کمبود شفافیت در عملکرد و مدیریت سازمان‌های مردم‌نهاد

در پایان، گروه پژوهش با تبادل نظر، مقولات اصلی و فرعی احتمالی خود را به صورت جدول ۸-۲ استخراج کردند که به شرح زیر است:

جدول ۸-۲: مقوله‌بندی کدهای اولیه موانع و چالش‌های توسعه سازمان‌های مردم‌نهاد

در ساختار سیاسی و اقتصادی ایران

چالش‌ها و موانع اصلی	چالش‌ها و موانع فرعی	کدهای اولیه
چالش‌ها و موانع قانونی و دولتی	محدودیت قانونی	محدودیت‌ها در ایجاد و ثبت سازمان‌های مردم‌نهاد و اعضای آنها
		محدودیت‌های قانونی در انجام فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی توسط سازمان‌ها
		اعمال محدودیت‌ها و مشکلات در قوانین و راهبردهای مرتبط با سازمان‌های مردم‌نهاد
		مراقبت و نظارت دولتی بر سازمان‌های مردم‌نهاد و تحمیل محدودیت‌های قانونی بر فعالیت‌های آنها
		تطابق نداشتن قوانین و مقررات با اهداف ارتقای مشارکت اجتماعی

چالش‌ها و موانع اصلی	چالش‌ها و موانع فرعی	کدهای اولیه
		تأخیر در تصویب و اجرای قوانین توسعه‌بخش و تقویت‌کننده سازمان‌های مردم‌نهاد و مشارکت مردم
		نبود قوانین و پشتوانه قانونی قوی برای حمایت از سازمان‌های مردم‌نهاد و تشکیلات جوانان
	محدودیت دولتی	محدودیت‌های مداخله دولتی در فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد
		تحمیل محدودیت‌های امنیتی
		حاکمیت نگرش‌های امنیتی نسبت به فعالیت‌های سازمان‌های بین‌المللی
چالش‌ها و موانع مالی و اقتصادی	محدودیت‌های دسترسی به منابع مالی	وجود فضای سیاسی محدود و جلوگیری از فعالیت‌های آزادانه
		نقش دولت در تعیین سیاست‌ها و توسعه همکاری سازمان‌های مردم‌نهاد با سازمان‌های بین‌المللی
		محدودیت در دسترسی به منابع مالی برای انجام دادن فعالیت‌ها و پروژه‌های سازمان‌های مردم‌نهاد
		دسترسی نداشتن به منابع مالی کافی و تأمین نشدن بودجه مناسب برای فعالیت‌های سازمان‌های غیردولتی
		وجود موانع اقتصادی مانند فقر و نابرابری اقتصادی و تنگناهای اجتماعی
		تمایل دولت‌ها به بی‌توجهی یا تخصیص ندادن منابع کافی به نهادهای مدنی و سازمان‌های غیردولتی
		نبود ثبات اقتصادی و کاهش اعتماد عمومی و افزایش مخاطرات مرتبط با فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد

چالش‌ها و موانع اصلي	چالش‌ها و موانع فرعي	کدهای اوليه
		وجود تحریم‌ها و فشارهای بین‌المللی از جمله محدودیت در دسترسی به منابع مالی و فنی، محدودیت‌های حقوقی و کاهش توانایی در انجام فعالیت‌های مختلف
	محدودیت‌های مالیاتی	تحميل مالیات‌ها و هزینه‌های بالا برای این سازمان‌ها محدودیت‌ها و مشکلات مربوط به مالیات و تأمین مالی
	محدودیت‌های دریافت مجوزها و پروانه‌ها	محدودیت‌ها در صدور مجوزها و پروانه‌های لازم برای انجام فعالیت‌های اقتصادی توسط این سازمان‌ها
چالش‌ها و موانع ارتباطی و اطلاع‌رسانی	محدودیت‌های دسترسی به رسانه‌ها و وسایل ارتباطی	محدودیت در دسترسی به رسانه‌ها و وسایل ارتباطی برای انتشار اطلاعات و پیام‌های سازمان‌های مردم‌نهاد
		کمبود اطلاعات دقیق و مؤثر درباره مسائل و نیازهای محلی و ملی
		کمبود دقیق و قابل اطمینان داده‌ها درباره محیط‌های مختلف و نیازهای مردم در هر محیط
		نبود دسترسی کافی به فناوری در سازمان‌های غیردولتی در مناطق روستایی یا محیط‌های کمتر توسعه یافته
		کمبود توانایی در تبلیغات و جذب حمایت عمومی و اعتبار برای سازمان‌های مردم‌نهاد
		کمبود استفاده از فناوری پیشرفته

چالش‌ها و موانع اصلی	چالش‌ها و موانع فرعی	کدهای اولیه
		نبود فرهنگ استفاده از فناوری و دانش محوری
		مقاومت در برابر تغییرات فناوری
		کمبود اطلاعات و شناخت کافی از ابزارها و سازوکارهای بین‌المللی
	سانسور و فیلترینگ اطلاعات	سانسور و فیلترینگ اطلاعات و محدودیت‌هایی در این زمینه
		محدودیت در دسترسی به رسانه‌های بین‌المللی
		کاستی در ارتباطات بین‌المللی و ارتباط‌نداشتن مناسب با دیگر کشورها و استفاده از دستاوردهای بین‌المللی
	محدودیت‌های ارتباط با رسانه‌های بین‌المللی	عدم پذیرش بین‌المللی سازمان‌های مردم‌نهاد ایران به دلیل تحریم‌ها
		محدودیت‌ها در آموزش و ترویج فرهنگ مشارکت و فعالیت‌های مردم‌نهادی
		نبود فرهنگ مشارکت اجتماعی و تشکّل‌پذیری در جامعه
چالش‌ها و موانع فرهنگی و اجتماعی	محدودیت‌های آموزشی و ترویج فرهنگ مشارکت	تمایل نداشتن مردم به پذیرش مسئولیت در تشکیل گروه‌ها و تشکّل‌های اجتماعی
		تفکر تشکّل‌گریزی در برخی افراد و گروه‌های جامعه
		نیاز به افزایش آگاهی در جامعه در مورد اهمیت و نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در توسعه جامعه
		تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی و مانعی برای ایجاد یکپارچگی و مشارکت فعال مردم

چالش‌ها و موانع اصلی	چالش‌ها و موانع فرعی	کدهای اولیه
	محدودیت‌ها در دسترسی به فضای عمومی و تجمعات	نبود فضایی مناسب برای مشارکت و فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد در تصمیم‌گیری‌های محلی و ملی کمبود زیرساخت‌های اجتماعی مانع از ایجاد و توسعه سازمان‌های غیردولتی
	محدودیت‌ها در پذیرش انواع آرا و باورها	محدودیت‌های ابراز آرای مختلف و دیدگاه‌های متفاوت وجود روحیه فردگرایی بیش از حد در جامعه و مانع از مشارکت فعال در سازمان‌های مردم‌نهاد بی‌اعتمادی جامعه و اعتماد کم به دولت و شکاف بین جامعه، دولت و نهادهای مردم‌نهاد
	محدودیت‌ها در حقوق و آزادی‌های شهروندی	محدودیت در آزادی بیان و ابراز نظر برای اعضای سازمان‌ها مخالفت حاکمیت با تشکّل‌ها و مشارکت اجتماعی مستقل از سیاست کمبود توجه دولت به مشارکت مردم و توجه بیشتر به رویکرد دولت‌محور در برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری
	چالش‌ها و موانع سیاسی	تحمیل تعدیل و تغییر مسیرهای فعالیت سیاسی و اجتماعی از سوی دولت یا نهادهای سیاسی قدرتمند وابستگی به حزب‌ها و شعارهای سیاسی محدودیت‌های در فعالیت‌های سیاسی و انتخابات بی‌توجهی به توسعه مشارکت اجتماعی در سطح دولتی و سیاسی نبود حمایت دولت از سازمان‌ها تداخل‌های سیاسی و دخالت‌های نهادهای دولتی در فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد

چالش‌ها و موانع اصلی	چالش‌ها و موانع فرعی	کدهای اولیه
		تغییر در سیاست‌ها و رویکردهای دولت‌ها و نبود ثبات سیاسی
		فشارهای سیاسی و موانع داخلی مستقیم یا غیرمستقیم اثرگذار بر سازمان‌های مردم‌نهاد
		اختلافات و تعارض‌های ناشی از تفاوت‌های عقیدتی بین دولت و سازمان‌های غیردولتی
	محدودیت‌ها در ارتباط با دولت و نهادهای قدرتمند	وجود نگرش‌های سیاسی منفی نسبت به سازمان‌های مردم‌نهاد
چالش‌ها و موانع ساختاری و مدیریتی	ضعف در ساختار سازمانی	اعمال فشارها و محدودیت‌های سیاسی توسط بخش‌های قدرتمند سیاسی و اقتصادی برای حفظ و تقویت جایگاه خود
		مشکلات در ساختار و مدیریت داخلی سازمان‌ها
		کمبود زیرساخت‌های فنی و مدیریتی در برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌ها
	مشکلات در مدیریت و رهبری	کاهش فعالیت‌های غیردولتی و کاهش احساس مسئولیت اجتماعی و همبستگی در محیط‌های متمرکز و بزرگ شهری
		مشکلات ناشی از نبود توانمندی‌های مدیریتی و تخصصی در سازمان‌ها
		نیاز به پژوهش‌ها و مطالعات دقیق درباره نیازها و مشکلات جامعه و محیط‌های محلی
		ناتوانی در جذب نیروی انسانی متخصص و متعهد و کمبود منابع انسانی

چالش‌ها و موانع اصلي	چالش‌ها و موانع فرعي	کدهای اولیه
		کندی در اجرای تصمیم‌ها و نداشتن کارایی در ارائه خدمات به مردم به دليل بی‌توجهی به نیازها و مشارکت مردم
		نبود هماهنگی و تعامل ناکافی میان سازمان‌های مردم‌نهاد و نهادهای دولتي و محلي
		تمرکز تصمیم‌گیری در دستگاه‌های مرکزي و بی‌توجهی به مسائل محلي و منطقه‌ای
		کمبود شفافیت در عملکرد و مدیریت سازمان‌های مردم‌نهاد

نمودار ۸-۱: موانع و چالش‌های توسعه سازمان‌های مردم‌نهاد در ساختار

سیاسي و اقتصادي ايران در بين سال‌های ۱۳۸۰-۱۴۰۰

نتیجه‌گیری

سازمان‌های مردم‌نهاد در کشورهای مختلف با توجه به فرهنگ موجود در آن کشور، برای انجام دادن امور داوطلبانه با گرایش‌های فرهنگی، خیریه‌ای، محیط زیست، بشردوستانه و... در چارچوب قوانین کشورها فعالیت می‌کنند. این سازمان‌ها معمولاً با همت افرادی پدید می‌آیند که تلاش بی‌قید و شرط و خالصانه و بدون چشم‌داشت را سرلوحه عمل خویش دارند و هرچند معمولاً بدون حمایت دولت‌ها در جامعه شکل می‌گیرند، دارای تعاملات و ارتباطات دوجانبه با دولت‌ها هستند. سازمان‌های مردم‌نهاد حلقه واسطه مردم و دولت در پیشبرد اهداف اجتماعی و فرهنگی هستند. در ادبیات نظری موجود در باب سازمان‌های مردم‌نهاد رایج‌ترین بحث، طرح کارکردهای توسعه‌ای و ارتباط این سازمان‌ها با دولت و منابع قدرت است. بی‌گمان این سازمان‌ها در ارتباط تنگاتنگ با دولت و مردم فعالیت می‌کنند و اساساً با هدف تعدیل، اصلاح و تکمیل بسیاری از برنامه‌های دولتی در جامعه نقش ایفا می‌کنند؛ همچنین همکاری بین دولت و سازمان‌های مردم‌نهاد هنگامی اتفاق می‌افتد که در یک موضوع مشخص، دستگاه‌های دولتی و سازمان‌های مردم‌نهاد نه تنها سیاست و هدف مشترک، بلکه ابزار مشابهی را نیز به کار گیرند و در این حالت یک همگرایی میان اهداف و ابزار هر دوی آنها برقرار خواهد شد.

یافته‌های پژوهش حاضر می‌تواند به شناخت عمیق‌تری از چالش‌ها و موانع موجود در روابط این سازمان‌ها با ساختارهای سیاسی و اقتصادی کمک کند و اینکه چگونه محدودیت‌ها و موانع قانونی، فرهنگی و سیاسی می‌توانند بر ارتباطات سازمان‌های مردم‌نهاد با ساختارهای سیاسی و اقتصادی مانند میزان مشارکت شهروندی، وجود فضای آزادی بیان و نیز ارتباط با سطوح قدرت در جامعه تأثیرگذار باشند. این پژوهش می‌تواند راهکارهایی برای تسهیل ارتباطات بین سازمان‌های مردم‌نهاد و ساختارهای سیاسی و اقتصادی مانند اصلاح قوانین و مقررات، تقویت فضای مشارکت شهروندی و توسعه سازوکارهایی برای ارتباطات میان فرهنگی معرفی کند. درنهایت این پژوهش می‌تواند به سیاست‌گذاران و دولتمردان بهترین راهکارها را برای تسهیل ارتباطات بین

سازمان‌های مردم‌نهاد و ساختارهای سیاسی و اقتصادی ارائه دهد تا برنامه‌های مناسبی برای اصلاحات و توسعه سیاسی و اقتصادی کشور مرتبط با سازمان‌های مردم‌نهاد ارائه دهند. بنابر یافته‌های پژوهش مناسبات گفتمانی بین سازمان‌های مردم‌نهاد و ساختارهای سیاسی و اقتصادی در ایران با پنج مانع و چالش اساسی مواجه هستند که شامل موانع قانونی و دولتی، مالی و اقتصادی، ارتباطی و اطلاع‌رسانی، فرهنگی و اجتماعی، سیاسی، ساختاری و مدیریتی می‌باشد.

درنهایت با توجه به نتایج حاصل از مناسبات گفتمانی سازمان‌های مردم‌نهاد در ساختار سیاسی و اقتصادی ایران، پیشنهادهای زیر به لحاظ تقنینی، تحولات زیرساختی، حمایت‌های مادی و معنوی و فرهنگی ارائه می‌گردد:

- ارتقای قوانین مربوط به ایجاد و فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد، از جمله ساده‌تر کردن فرایندهای ثبت و تأیید آنها و فراهم کردن محیطی مساعد برای توسعه این سازمان‌ها.
- ایجاد قوانینی که به سازمان‌های مردم‌نهاد اجازه فعالیت مستقل و مستقیم از دولت را بدهد.
- ایجاد بسترهای حمایتی و تشویقی مالی و غیرمالی از جانب دولت و بخش خصوصی و ترغیب سازمان‌های مردم‌نهاد به فعالیت بیشتر.
- اصلاح و تغییر سیاست‌های محدودکننده و ایجاد سیاست‌های تسهیل‌گر، به سازمان‌های مردم‌نهاد و امکان ارائه خدمات و فراهم کردن انجام فعالیت‌های خود.
- تغییر گفتمان عمومی به ساختار سیاسی-اقتصادی، مشارکت مردمی در سازمان‌های مردم‌نهاد به عنوان نهادهای مدنی و تقویت فعالیت مستقل آنان.
- ایجاد زیرساخت‌های لازم برای ایجاد فضای مناسب برای مشارکت مردمی و سازمان‌های مردم‌نهاد.
- توسعه برنامه‌ها و پروژه‌های گردآوری و تأمین منابع مالی برای سازمان‌های مردم‌نهاد، از جمله اعطای مالیات‌های معافیت‌های مالیاتی به آنها.
- آموزش و ارتقای مهارت‌های مدیریتی، فنی و اجتماعی در اعضای سازمان‌های مردم‌نهاد.

- افزایش آگاهی جامعه و ترویج فرهنگ مشارکت مردمی به منظور حمایت و مشارکت بیشتر در فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد.
- بهبود عملکرد و افزایش تأثیرگذاری سازمان‌های مردم‌نهاد از طریق استفاده از فناوری‌های پیشرفته.
- ارائه آموزش‌ها و اطلاع‌رسانی‌های مرتبط با مزایا و روش‌های فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد به جامعه.
- ارتقای زیرساخت‌های فنی و مدیریتی برای بهبود کیفیت و کارآمدی فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد.
- افزایش دسترسی به منابع انسانی متخصص و متعهد برای توسعه فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد.
- ایجاد فضاهای تبادل تجربیات و همکاری با ایجاد سکوهاى مجازى و فیزیكى برای تبادل تجربیات و همکاری بین سازمان‌های مردم‌نهاد.
- تشویق به ایجاد اتحادیه‌ها و شبکه‌هایی از سازمان‌های مردم‌نهاد به منظور تقویت نقش و تأثیر آنها.
- ایجاد سازوکارهای همکاری و هماهنگی میان سازمان‌های مردم‌نهاد و دولت برای اجرای پروژه‌ها و برنامه‌های مشترک.
- تعامل با نهادهای داخلی و بین‌المللی برای بهره‌گیری از تجربیات و منابع مختلف.
- تقویت ارتباطات و شبکه‌سازی سازمان‌های مردم‌نهاد با سازمان‌های بین‌المللی به منظور توسعه همکاری‌ها و تبادل تجربیات.
- ترویج همکاری و تعامل مثبت با دولت و دیگر نهادهای دولتی جهت تسهیل در اجرای برنامه‌ها و پروژه‌های سازمان‌های مردم‌نهاد.
- تقویت و گسترش شبکه‌های ارتباطی و همکاری با سازمان‌های بین‌المللی برای افزایش اثربخشی و تأثیرگذاری سازمان‌های مردم‌نهاد ایران.
- تحریک همکاری و توسعه همکاری با سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی برای ارتقای فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد در ایران.

- ایجاد برنامه‌ها و راهبردهای ارتباطی مناسب برای تبلیغات، جذب حمایت و افزایش آگاهی عمومی از فعالیتهای سازمان‌های مردم‌نهاد.
- بهره‌گیری از فناوری‌های نوین برای توسعه فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد و ایجاد ارتباط با سازمان‌های بین‌المللی.
- ترویج فرهنگ شفافیت و حسن نیت در فعالیتهای سازمان‌های مردم‌نهاد به منظور افزایش اعتماد عمومی به آنها.
- ایجاد نظام‌ها و سازوکارهایی برای نظارت و ارزیابی عملکرد سازمان‌های مردم‌نهاد به منظور افزایش اعتماد عمومی به آنها.
- تسهیل در دسترسی به فناوری و استفاده از شبکه‌های اجتماعی در سازمان‌های مردم‌نهاد برای ارتباط با جامعه و جذب حمایت مردم.
- تشویق به ارائه گزارش‌های شفاف و قابل دسترسی برای عموم توسط سازمان‌های مردم‌نهاد.
- ترویج فرهنگ مشارکت اجتماعی و احساس مسئولیت در افراد و تقویت سازمان‌های غیردولتی و تشویق فعالیتهای آنها.

فهرست منابع

- استراوس، ا. و کربین، ج. (۱۳۹۵). مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای. ا. افشار (مترجم). تهران: نشر نی.
- استربرگ، رابرت جی. (۱۳۸۵). روان‌شناسی شناختی. م. وفايي (مترجم). تهران: نشر دانشگاه تربیت مدرس.
- حاتمی، ع.، مسعودنیا، ح.، نجفی، د. (۱۳۹۶). تأثیر عوامل سیاسی بر مناسبات اقتصادی ایران در دهه اول انقلاب. پژوهش سیاست نظری، ۲۲، صص. ۸۱-۱۱۰.
- رازقی، ن.، لطفی خاچکی، ب. (۱۳۹۷). تحلیل جامعه‌شناختی چالش‌های بقا و پایداری سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در حوزه آسیب‌های اجتماعی؛ با تأکید بر رابطه آنها با دولت. جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، شماره ۱۱، صص. ۹۳-۱۲۳.
- سلایانی، م.، وثوقی، م. (۱۳۹۷). تحلیل ظرفیت سازمان‌های مردم‌نهاد در نظارت بر عملکرد دولت و ارائه استراتژی‌های بهبود. توسعه محلی، شماره ۱، صص. ۹۵-۱۱۴.
- شجاعی، ح.، موغلی، ع.ر.، حضوری، م.ج.، رسولی، ر. (۱۳۹۷). طراحی مدل پذیرش سازمان‌های غیردولتی (مردم‌نهاد) از نگاه شهروندان. مدیریت دولتی، ۱۰(۲)، صص. ۲۸۸-۲۶۹.
- فراستخواه، مقصود (۱۳۹۰). میان‌رشته‌گرایی و ظهور علم جلودار سرحدی بررسی خاستگاه، ظرفیت‌ها و بایسته‌های میان‌رشته‌ای‌شدن. مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی. دوره چهارم. ۱ (۱۳).
- فراستخواه، مقصود (۱۳۹۵). روش تحقیق کیفی در علوم اجتماعی با تأکید بر "نظریه بر پایه" گراند تئوری (GTM). تهران: نشر آگه.
- قادرزاده، ام.، کریمی، ا. (۱۳۹۹). فعالیت در سازمان‌های مردم‌نهاد؛ بر ساخت شبکه ارتباطی جدید به مثابه جایگزین محدودیت‌های ساختاری: ارائه نظریه زمینه‌ای. مسائل اجتماعی ایران، شماره ۱، صص. ۲۰۳-۲۳۲.

قنبری، و.، لطیفی، م.، اسلامیولچی، ع.ر.، اصغری صارم، ع. (۱۴۰۰). تبیین الگوی بومی
تصمیم‌گیری اخلاقی در سازمان‌های مردم‌نهاد. اخلاق در علوم و فناوری، شماره ۳،
صص. ۶۷-۷۵.

لطفی خاچکی، ب.، ایمانی جاجرمی، ح. (۱۳۹۹). مطالعه موانع شناساندن مسائل اجتماعی به
جامعه توسط سازمان‌های مردم‌نهاد با روش نظریه مبنایی. مطالعات و تحقیقات
اجتماعی در ایران، شماره ۱، صص. ۱۳۱-۱۶۰.

محمدجانی، م.ر.، دستغیب، س.ا.ر. (۱۳۹۷). عوامل مؤثر بر اثربخشی سازمان‌های مردم‌نهاد
جوانان استان فارس. مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، شماره ۴۲، صص. ۱-۳۴.

منصوری محمدآبادی، ت. (۱۳۹۸). تأثیر مشارکت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد در مبارزه با جرایم
اقتصادی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد
بندرعباس.

عظیمی، م.، ویسی، س. (۱۳۹۹). مطالعه کیفی نوع‌شناسی و عقلانیت حاکم بر سازمان‌های
مردم‌نهاد (مورد مطالعه: محله هرنندی در تهران). برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی،
شماره ۴۲، صص. ۴۱-۱۰۱.

نادری، ن.، سلیمانی، م.، بهرانی‌نیا، ب. (۱۳۹۸). بررسی رابطه بین کارکردهای تشکلهای
مردم‌نهاد و مؤلفه‌های نوین توسعه پایدار (مورد مطالعه: تشکلهای مردم‌نهاد استان
کرمانشاه). مطالعات توسعه اجتماعی ایران، شماره ۳، صص. ۳۷-۵۳.

References

* Holy Quran

** Nahj-al-Balagha

Alikhani, A. A. (2018). *Dormant wisdom; Islamic political philosophy and wisdom and the transition to practical politics*. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]

Forsyth, D. (2007). *Group dynamics* (M. Firoozbakht & M. Qanadan, Trans.). Tehran: Rasa. [In Persian]

Hollander, E. P., & et al. (1999). *Social psychology: Leadership and power, effects of mass communication* (A. Rezvani, Trans.). Mashhad: Be Nashr Publications. [In Persian]

Jafari Tabrizi, M. T. (2013). *A study of the thoughts of David Hume and Bertrand Russell* (A. Nasri, Ed.). Tehran: Allameh Jafari Institute for Compilation and Publication of Works. [In Persian]

Javadi Amoli, A. (2001). *The affection of the master* (S. Band Ali, Ed.). Qom: Esra Publishing Center. [In Persian]

Javadi Amoli, A. (2003). *The wellspring of thought* (Rahimian Mohaqeq, Ed., Vols. 2 & 4). Qom: Esra Publishing Center. [In Persian]

Javadi Amoli, A. (2003). *Thematic interpretation of the Holy Quran* (Vol. 14). Qom: Esra Publishing Center. [In Persian]

Javadi Amoli, A. (2010). *Velayat-e Faqih: The guardianship of jurisprudence and justice* (M. Mehrabi, Ed.). Qom: Esra Publishing Center. [In Persian]

Khamenei, S. A. (1982). *Statements in the Friday prayer sermons in Tehran*. Retrieved from <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=1518> [In Persian]

Khamenei, S. A. (1987). *Statements at the United Nations General Assembly*. Retrieved from <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8089> [In Persian]

Khamenei, S. A. (1989). *Statements in a meeting with various groups of people*. Retrieved from <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2256> [In Persian]

- Khamenei, S. A. (1990). *Message on the occasion of the first anniversary of the passing of Imam Khomeini*. Retrieved from <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=2316> [In Persian]
- Khamenei, S. A. (1998). *Message to the great Hajj Congress*. Retrieved from <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=2880> [In Persian]
- Khamenei, S. A. (1999). *Message to the special gathering of academics and students in commemoration of Imam Khomeini*. Retrieved from <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=2953> [In Persian]
- Khamenei, S. A. (2000). *Statements at the question and answer session with students of Amir Kabir University of Technology*. Retrieved from <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=7585> [In Persian]
- Khamenei, S. A. (2009). *Statements at the gathering of the people of Kurdistan province in Azadi Square of Sanandaj*. Retrieved from <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=6642> [In Persian]
- Khamenei, S. A. (2011). *Statements at the large gathering of the people of Kermanshah*. Retrieved from <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=17510> [In Persian]
- Khamenei, S. A. (2011). *Statements at the meeting of the members of the 9th of Dey Commemoration Headquarters*. Retrieved from <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=18361> [In Persian]
- Khamenei, S. A. (2011). *Statements in a meeting with a group of students*. Retrieved from <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=16912> [In Persian]
- Khamenei, S. A. (2016). *Statements at the ceremony of the twenty-seventh anniversary of the passing of Imam Khomeini*. Retrieved from <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33259> [In Persian]
- Khomeini, S. R. (1999). *Sahifeh Imam* (Vols. 6, 7, 12, 17 & 21). Tehran: Publications of the Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. [In Persian]

- Khosropanah, A. (2009). The nature of wisdom in the Quran, narration, and philosophy. *Mashkut*, 103, pp. 12-36. [In Persian]
- Mesbah Yazdi, M. T. (2003). *In the light of Wilayah* (M. M. Naderi Qomi, Ed.). Qom: Publications of the Imam Khomeini Educational and Research Institute. [In Persian]
- Mesbah Yazdi, M. T. (2007). *A brief look at Basij and the Basiji* (H. Arjini & A. R. Tajik, Eds.). Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute. [In Persian]
- Mesbah Yazdi, M. T. (2011). *Meshkat: Society and history from the perspective of the Quran*. Qom: Publications of the Imam Khomeini Educational and Research Institute. [In Persian]
- Mesbah Yazdi, M. T. (2011). *The Islamic Revolution and its roots* (Q. Shaban Nia, Ed.). Qom: Publications of the Imam Khomeini Educational and Research Institute. [In Persian]
- Moein, M. (2001). *Persian dictionary* (A. Alizadeh, Ed., Vol. 1). Tehran: Adna. [In Persian]
- Motahari, M. (1989). *Collection of the master's works* (Vols. 2, 3 & 24). Tehran: Sadra. [In Persian]
- Sadr, M. B. (2014). *Bāreqehā* (A. Mo'azzeni, Trans.). Qom: Dar al-Sadr. [In Persian]
- Sadr, M. B. (2000). *Al-Islam yaqud al-hayah. In Al-Islam yaqud al-hayah, al-Madrasa al-Islamiyya, Risalatuna*. Qom: Publications of the Shahid Sadr Center for Research and Specialized Studies. [In Persian]
- Snow, D. A., & Benford, R. D. (1988). Ideology, frame resonance, and collective mobilization. *International Social Movement Research*, 1, pp. 197-218.
- Tabataba'i, S. M. H. (1995). *Translation of Tafsir al-Mizan* (Vol. 11, S. M. Mousavi, Trans.). Qom: Islamic Publications Bureau. [In Persian]